

Kamusal Alan

(Türkiye’de Kamusal Alan Kavramlaştırılmasının Muhtevası: Tektiplilik mi, Çoğulculuk mu?)

Şeyhmus Demir^a Mutlu Sesli^b

Özet

Kamusal alan teorik olarak yurttaşların/insanların özgürce kamusal meseleleri tartıştıkları ve kamuoyunu şekillendirdikleri alandır. Kamuoyunun içinde olduğu alan olarak kamusal alan, tarihsel olarak farklı doktrinlerden ve toplumsal şartlardan etkilenmiştir.

Türkiye’de kamusal alan ana hatlarıyla iki şekilde gelişmiştir. Bir yanda genellikle ve daha ziyade resmi düzeyde “devlete ait alan” olarak tarif edilen bireysel ve grupsal tercihlerin ve yaşam tercihlerinden izole edilmeye çalışıldığı bir kamusal alan, diğer tarafta evrensel anlamıyla ve özgürlüklerin genişletilmesi bağlamında tarif edilen bir kamusal alan mevcuttur.

Çalışma Türkiye’deki “kamusal alan” tartışmalarının evrensel-felsefi tanımlamalarından farklı bir seyir izlediği tespitinden hareket etmekte olup, kamusal alanla ilgili doktrindeki yaklaşımlara bakarak ülkemiz açısından kamusal alanın daha anlaşılır hale getirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca kamusal alanın geçirdiği dönüşümlerin, birey-toplum-devlet eksenlerinde ele alınması, Türkiye’de kavramın şekillenmesinde etkili parametrelerin açıklanması açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, özel alan, kamusalılık, çoğulculuk.

Public Shpere

(The Context of Public Shpere`s Concept in Turkey: is İt Monism, is İt Pluralism?)

Abstract

As a theoretically public shpere is a shpere in which people argue public matters and shape public opinio. Public shpere taking shape in public opinion was affected from different doctrins and public conditions as a historically.

Public shpere progresses in two main lines in Turkey. On one hand. there is a public shpere which is usually and at offical level do fined as belonging to state and which is tried to isolated from individual and group preferences and life preferences. On the

^a Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

^b Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

other hand, there is also a public shpere which is defined with its universal meaning and expanding of freedoms context.

The study assumes that the definition of the public sphere in Turkey is different from the universal-philosophical definitions of the concept and it aims to make the concept more understandable for our country by pointing to the approaches in the related doctrine. Besides, analysing the transformations the public sphere went through in the context of the individual-society is also important for explaining the parameters effective in the construction of the concept in Turkey.

Key words: Public shpere, private shpere, publicity, pluralism.

1. GİRİŞ: Kamu/Kamusal/Kamusal Alan Kavramları

“Kamusal alan” kavramı özellikle 1990’lı yılların başından itibaren ülkemizde akademik çalışmalara ve 2000’li yıllarla birlikte çeşitli sosyo-politik tartışmalara ve polemiklere konu olmuştur. Çalışmanın temel hedefi kamu(sal) alan kavramsallaştırmasının başındaki kamu(sal) -alanın- tarihsel ve felsefi olarak seyrini/anlamını somut hale dönüştürmeye çalışmak olacaktır.

Kamusal alan ile ilgili felsefi tasarımlar ana hatlarıyla üç kısımda belirginleşmektedir. İlki Arendt’in tarif ettiği “agonostik” ve “birleşimsel” model, ikincisi Liberal kamu alanı modeli, üçüncüsü Habermas’ın oluşturduğu “iletişimsel kamu alanı” modelidir (Benhabip, 1995: 238-258; akt: Ünüvar, 1998: 194). Arendt’in açıkladığı “agonostik” modele göre; kamu(sal) alan(ı) politik büyüklüğün, seçkinliğin ortaya çıktığı/sergilendiği ve başkalarıyla paylaşıldığı bir alandır. “Birleşimsel” model ise insanların bir uyum içerisinde hareket ettikleri/yaşadıkları yerlerde ortaya çıkmaktadır. Bu modelde özgürlükler rahatça kendini gösterebilir (Ünüvar, 1998: 194).

Kamusal alan, liberal modelde ise insanın “özgür kamusal aklı”ndan yola çıkılarak yasaların kapsamaklığı doğrultusunda, özgürlüklerin rahatça, serbest bir şekilde kullanılacağı alan olarak belirginleştirilir. Ancak Habermas’ın iletişimsel kamusal alan modelinin temelini oluşturan mantalite ile liberal kamu alanı özgürlüklerin alanı olma noktasında eksiklikler taşımaktadır. Habermas’ın “iletişimsel kamu alanı” modelinde, demokratik bir şekilde toplumsal normlardan ve politik kararlardan etkilenen bireyler, bu norm ve kararların oluşturulmasında/değiştirilmesinde ve benimsenmesinde söz sahibidir (Ünüvar, 1998: 195).

Çalışma Habermas'ın kamu(sal) alanı tarif ederken kullandığı eksen üzerinden devam edecektir. Ancak yeri geldikçe kavram farklı bakış açılarından yararlanılarak netleştirilmeye çalışılacaktır.

Kamusal alan modern anlamıyla sosyal bilimler literatürüne, kendisini “yaşayan son Marksist düşünür” olarak da tanımlayan, Habermas tarafından hediye edilmiştir (Karabaşoğlu, 2007). Habermas'ın 1962'de yayımlanan *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine* adlı eseri literatürde “kamusal alan” üzerine yazılmış ve deyim yerindeyse milat oluşturan bir çalışmadır. Çalışma otuz yıldan fazla bir zaman sonra İngilizceye ve maalesef ancak 1997 yılında Türkçe'ye çevrilebilmiştir. Hak ettiği ilgiyi çok geç görebilen kamusal alan, yaşadığımız dünyayı, toplumu anlama/dönüştürme çabalarında, sosyo-politik düşüncülerde en az demokrasi ve devlet kadar önemli bir kavramdır.

Türkçe'de kamusal alan kavramının kapsadığı özellikler bağlamında “kamu”, “kamuoyu”, “umumi”, “amme” gibi terimler var^c. Aslında Türkçe sözlüklerde bu kavramların genişçe tanımları olsa da, kamusal teriminin “aleniyet” olarak kullanımının dilimizi ve politik kültürümüzü derinden etkilediğini ve toplumsal düzeyde geçerlilik kazandığını söylemek zordur.

“Kamusal alan” bir hukuk terimi değildir. Hukuk terminolojisinde “kamu hukuku”, “kamu hizmeti”, “kamu görevlisi” gibi terimler vardır, ama “kamusal alan” diye bir terim yoktur. Kaldı ki, hukukun bu yerleşik terimleri bile hukukî kesinlikten yoksundur. “Kamusal alan” bunlardan da problemlidir. “Kamusal alan” aslında siyaset felsefesinin bir terimi (Yayla, 2007) ve güncel tartışma konularından birisidir. Bu konudaki sorunlar, büyük ölçüde terimin anlam ve kapsamının önemli ölçüde kişinin dünya görüşüne bağlı olarak değişkenlik göstermesinin kaçınılmaz olmasından kaynaklanmaktadır. Neye

^c TDK'nin Türkçe Sözlüğü'nde “kamu” şöyle tanımlanıyor; 1. (esk) Hep, bütün (“Biz kimseye kin tutmayız. Kamu alem birdir bize” Yunus Emre). 2. Bir ülkedeki halkın tümü, “halk, amme, kamu yararı”... Ayrıca kamu yararına savcının açtığı “kamu davası”; kamu düzeni; devlet eliyle yürütülen ekonomik işlerin tümü olarak “kamu kesimi”; kamu personeli örnekleri geliyor (Özbek; 2004: 30-31'deki dipnotlar). Kavramın başka sözlüklerde de tanımlandığı ve çoğunlukla; “herkes, umum, aleniyet, aleni, umumen, umumiyet, bilumum, herkesle ilgili...” kelimeleriyle bağlantılı olarak kullanılmaktadır.

“kamusal” dediğiniz insanın varoluşunu nasıl kavradığınıza, nasıl bir devlet-toplum ilişkisi tasarladığınıza bağlı olarak değişmektedir. Bundan başka, literatürde geleneksel kamusal-özel ayırımına sadık kalanlar olduğu gibi; “özel-sivil-kamusal” veya “özel-kamusal-siyasal” gibi üçlü, hatta “özel-sivil-kamusal-siyasal” şeklindeki dördü bir şema içinde özetlenebilecek birçok farklı perspektifin var olduğu görülmektedir. Bütün bu farklı yaklaşımlardan hukuk uygulaması için elle tutulur, açık seçik ve objektif bir “kamusal alan” tanımı çıkarılamayacağı açıktır (Erdoğan, 2007).

Devletin geçirdiği dönüşüme paralel olarak “kamu” kavramının zaman zaman hem devleti (resmi kamu) hem de halkı ifade edecek şekilde kamusal alanla eşanlamlı kullanıldığına da tanık olmaktayız (Tosun, 2001: 70). Habermas’a göre “kamu” akıl yürütenler ya da rasyonel müzakereciler topluluğudur (Erdoğan ve İnaç, 2007). Özellikle bizde günlük konuşma dilinde “kamu” dendiğinde hemen akla devlet gelir; devlet idaresi/ organları/ kuruluşları/ görevlileri gibi, devlete ait ya da devlet kontrolünde yürütülen resmi bir alan gelir. Bu çerçevede, kamu hukukunun devlet faaliyetinin hukuki çerçevesini çizdiği, buna karşılık özel hukukun sivil-medeni ilişkilerin kurallarını tanımladığı düşünülür (Erdoğan, 2006). Çoğunlukla “kamuyu”nun halka ait fikir-oy olduğunu biliriz, “kamu yararı”nın devletin düzen/güvenlik güçlerinin yararı anlamına gelmediğini biliriz. Yine de “kamuyu”ndaki kamunun kim olduğunu düşünmeden kamuyu devlet aygıtıyla birleştirerek, yani kavramı ortadan yarıp özünü kaçıranak kullanmayı sürdürürüz^d. Eğer kamusal kavramını sadece/öncelikle devlet aygıtı/gücü için kullanırsak ve toplumu da bu anlamda “özel” sayarsak, halkın hala tebaa olduğu mutlakiyet dönemindeki kullanımının ötesine geçmemiş oluruz (Özbek, 2004: 31). Siyaset teorisinin çağdaş varsayımları yanında, Türkçe’deki doğru karşılığı da esas alındığında “kamusal alan” deyiminin devletle değil toplumla ilgili olabileceğini kabul etmek zorunludur. Bu bağlam içinde kamusal alan devletin değil sivil

^d Türkiye’deki kamusal alanın “devlet alanı” olarak görülmesinin arkasında yatan şey ne olabilir? Bize göre Yavuz’un da veciz şekilde belirttiği gibi, “soyut kavramlarla değil de, somut imgelerle düşünme alışkanlığımız öne çıkıyor ve ‘kamusal alan’ı, zihnimizdeki somut resimlerle tanımlamaya kalkışıyoruz; - kafamızdaki resimleri, kavramın yerine ikame ederek” (2006).

olanın/toplumun alanı içinde hayat bulmuştur. Kazım Berzeg bu noktada; “*Kamusal alan ‘sivil toplum alanı’dır ve daha doğru karşılığı ‘toplumsal alan’dır*” (Berzeg, 2003) demektedir. Elbette daha sonra işaret edileceği gibi bu; yani kamusal alanı devletle örtüştürme/somutlaştırma ideolojik bir algılamaya dayanır.

Kamu(sal) alan(ı) bütün toplumun ortak iyiliğini sağlamaya odaklı tartışma ve etkinliklerin içinde olduğu bir sivil hayat alanıdır (Erdoğan, 2000: 35). Bu anlamıyla da Habermas'ın ifadesiyle, kamusal alan her şeyden önce toplumsal yaşamımızda kamuoyunun içinde olduğu alanın karşılığıdır (Habermas, 2007).

Kamusal alanı daha tanıdık şekilde “siyasetin alanı” olarak da görmek mümkündür. Ancak buradaki siyasetten kasıt geniş anlamıyla ve öznesi tüm yurttaşlar olan ve etkisi bütün kamu meselelerini ilgilendiren siyasettir (Erdoğan, 2000: 36). Bu bağlamda Dominique Reynié (2003: 486)’ya göre de kamusal alan tüm toplumu ilgilendiren ve ilişkilendiren problemlerden oluşur. Ona göre bu durum “tartışma” ve “karar nesnesi” kavramlarıyla anlaşılabilir. Bu anlamda kamusal alan; sivil toplum (tartışma) ve devlet (karar) arasındaki ilişkidir. Cumhuriyetçi teorinin bir parametresi ve özel alana/olana öncelenen ve “aktif yurttaş” vurgusu taşıyan “kamusal alan” (Erdoğan, 2000: 37) yurttaşların ortak meselelerini, eşit ve özgür katılımı (söz, irade ve eylemle), çözmeye çalıştığı alan olarak karşımıza çıkar. O yüzden bir toplumda varolan kamusal alanın genişliğini ve sınırlarını, düşünce, ifade, bilgiye ulaşma, tartışma, toplanma, örgütlenme ve farklılıkların tanınmasına dönük özgürlüklerin gelişmişliği ve tüm bu özgürlüklerin herkesi kapsamı (hukuksal eşitlik ve farklılık) belirler. Burada devletin asli görevi yurttaşların temel haklarının yanı sıra kamusal haklarını güvence altına almaktır (Demir, 2005). Hukuk devleti ilkesi bağlamında şekillendirilen Anayasal devlet de bunu sağlar.

Teorik olarak kamu hukukunda, “kamu erki”nin alanı olarak devlet dendiğinde, “hukukun üstünlüğü” ilkesinin bağladığı bir devlet teşkilatı akla gelir. O halde “kamusal alan” kavramını doğru ve ontolojik olarak dilimize yerleştirmek için öncelikle (politik) kamusal alanın tarihsel ve ilkesel olarak devlet içinde yoğunlaşmış en büyük şiddet kullanma tekelini/iktidarını eleştirel olarak denetleyen ve dönüştüren demokratik muhalefetin alanı olarak

anlaşılması gerektiğinin altını çizmek gerekir. Bu anlamda, Özbek (2004:3 2)'in veciz ifadesiyle; “(politik) kamusal alan ‘ceberrut’ devletin ve baskıcı/keyfi siyasal iktidarların hasmıdır”. Kamusal alan, tüm heterojenliği ile “halka ait”, toplumsal sınıf ve grupların her türlü politik söylem ve eylemleriyle katıldığı bir hegemonya mücadelesi alanıdır. Bu anlam da Tosun'un (2001: 71)'de belirttiği gibi; devlet ile toplumsal alan arasındaki özerk aracı kurumlara sahip olması nedeniyle kamusal alan, toplumu ve siyasal sistemi/devleti dönüştürücü bir potansiyele sahiptir. Günümüzde devlet etkinliklerine/kurumlarına “kamu-sal” sıfatı ekleniyorsa, bu, modern devletin “hukukun üstünlüğü/egemenliği” ilkesinin bir sonucu ve devlet erkinin halkın yararına (kamu yararına) üstlendiği toplumsal görevleri olduğunu kastetmek ve bundan bir meşruiyet kaynağı bulmaktır. Habermas'ın “Kamusal Alan” yazısında dediği gibi;

Her ne kadar devlet otoritesi siyasal kamu alanında icra etmekten (execute) sorumlu olsa da, bu alanın bir parçası değildir. Devlet otoritesi, genellikle, “kamu” otoritesi olarak kabul edilir; devletin vatandaşların refahını sağlama sorumluluğu, kamusal alanın bu işlevinden kaynaklanır (Habermas, 2007).

Özbek kamusal alan kavramının devletin alanı olarak kullanılmasındaki bu felsefi/sosyolojik ve siyasal sakatlanma ihtimalinin giderilmesi için devletin gücünün kullanıldığı yerleri kastederken “kamu erkinin (otoritesinin) alanı” kavramını kullanıp, “kamusal alan” kavramını ise (Habermas'ın tanımlamasını takip ederek) toplumdaki “demokratik katılım ve eleştirel söylem alanı” olarak kullanma gerekliliğini vurgulamaktadır (Özbek, 2004: 33).

Bu arada sivil toplum ve kamusal alan kavramsallaştırmalarının birbirlerine göre nereye karşılık geldiğinin de belirlenmesi önem kazanmaktadır. Türkiye’de bu iki kavramsallaştırma ayrı kategoriler olmalarına rağmen 1980’lerden beri artan biçimde kamusal alan sivil toplumla eşleştirilmeye ve nihayet kamusal alanı sivil toplum örgütlerine indirgemeye yönelik bir tutum kendini göstermiştir.

Paradigmatik olarak farklı tanımlamalarla karşımıza çıksa da kamusal alan kavramı aslında ortak bir özden beslenmektedir. Gerek kavramın ortaya çıkış koşulları ve toplumsal görünüşler gerekse kavramın dayandığı etimolojik görüngüler bize bu anlamda paradigmanın farklılaşsa da özünün aynı

olduğunu söyler niteliktedir. Bir kere sosyolojik ve politik felsefeleri ne olursa olsun kamusal alan yaklaşımlarını çapraz kesen bir özellik var. Bu da her bir yaklaşımın “kamusal”ın aydınlanma döneminden ve felsefesinden kaynaklanan modern bir fenomen ve kurgu olduğu üzerinde anlaşmasında (Kentel, 2002) ve “kamusal söylem ve katılım” üzerindeki vurguda yatmaktadır. Kamu(sal) kavramı, sekülerlik, özerklik, eleştirelilik, farklılık, çoğulluk ve özyönetimin metaforu olarak belirginleşmektedir. Bundan dolayı kamusal alan, ister toplumsal çoğulluk varsayımı gereği, ister liberallerin bireysel iyi yaşam taleplerine karşı nötr ortak kuralları çerçevesinde, ister Charles Taylor’cu cemaatçilik şekliyle, ister Marksist sınıf mücadelesi uğraşısıyla ele alınsın, her birinde; Özbek’in şu sorusunu barındırır;

Bütün ayrılmışlıklara rağmen ya da bunları ortaya çıkaran yapısal engelleri ortadan kaldırarak eşit ve özgür (değerlerin nasıl tanımlandığı değişecektir) bir ortak yaşamı, adil ve çoğul bir üst kimliği, ya da kolektif bir tecrübeyi nasıl mümkün kılarız? (Özbek, 2004: 43).

2. Özel/Kamusal Alan Ayrışması ve Habermas

Her şeyden önce, “kamusal alan” kavramı tarihsel süreç içinde “modernite” ile paralel giden bir kavram olmuştur. Modernitenin ilerleme fikrine uygun olarak sosyal hayat, “kamusal alan” ve “özel alan” şeklinde ikiye ayrılmıştır (Kentel, 2002).

Kamusal yaşamın özel yaşamdan ayrı bir yaşam alanı olarak kurgulanmasının temelinde sanayileşmeye bağlı gelişen kapitalist toplum yapısı yer almaktadır. 17. ve 18. yüzyıllarda gelişen sanayi toplumunda sadece ekonomik üretim faaliyetleri aileden kopmamış, aynı zamanda ailenin geleneksel fonksiyonları da bir bir ailenin dışına taşınmıştır. Kapitalizm öncesi toplumda hem tarım, hem de imalat sektörünün merkezi durumundaki aile sanayi toplumunca bu işlevini ailenin dışındaki kamusal alana bırakmıştır. Feodal toplumda siyasi yaşamın en önemli merkezi yine aileydi. Aile modern toplumda bu işlevini de bariz biçimde yitirmiştir. Geleneksel toplumda kısaca siyasal, kültürel, ekonomik yaşamın merkezi konumundaki aile modern toplumda bu yöndeki işlevlerini ailenin dışındaki sosyal alana bırakmıştır. Bu dönemde Habermas’ın “kamusal yaşamın enformatik boyutu” olarak dikkat

çektığı ve esasında siyasal düşünce açısından da önemli başka gelişmeler yaşamaklaydı (Çaha, 1998: 76).

Aristokratların malikânelerinde, kiliselerin arka bahçelerinde, emekçi sınıfın izbe mahallelerinde dışa kapalı dünyalar net biçimde aleniyet kazanmakta ve sır perdesi aralanan açık bir toplum ortaya çıkmaktaydı. Kamusal yaşam sadece aleniyet kazanmakla yetinmemekte, aynı zamanda giderek artan bir dinamizm de kazanmaktaydı. Tiyatro, sinema, eğlence kulüpleri, okul, gazete, dergi, sanat ve eğlence gibi modern toplumun etkinlik alanları kamusal yaşamı net biçimde özel yaşam alanından ayırmaklaydı. Kamusal yaşam alanını özel şahısların, ailenin ve ekonomik müdahale alanının dışındaki bir alan anlamına getiren "publicity" (kamusallık) kavramı bu hengâme içinde anlamlı bir biçimde, kullanılmaya başlandı (Çaha, 1998: 76-77). Bütün bu gelişmeler Antik Yunan'dan beri bilinen kamusal ve özel alan kavramlarını hem teorik içerikleri itibariyle, hem de bunların tekabül ettikleri sosyal varlık alanları itibariyle birbirinden net biçimde ayırmaktaydı.

Özel alanla kamusal alan arasındaki sınırları net bir şekilde çizen üç düşünür Locke, Rousseau ve Hegel'dir. Locke siyasal otoritenin temelini atıldığı sosyal sözleşmenin aile dışındaki sosyal yaşamda gerçekleştiği yolundaki argümanından hareketle; özel yaşamı duygusallığın, aşkın, duygunun, merhametin, özverinin sembolü olan kadının alanı olarak tanımlarken; kamusal alanı rasyonelliğin, sözleşmenin, mübadelenin gerçekleştiği bir erkek alanı olarak tanımlamaktaydı (Çaha, 1998: 77).

Rousseau ve Hegel'e göre de; biri kadınların, çocukların, özürlülerin dünyası olan "özel"; diğeri de aşkın bir devletle özdeşleşmiş ve devlet sevgisini yüreğinde taşıyan erkeklerin dünyası olan "kamusal" olmak üzere iki yaşam alanı bulunmaktadır (Çaha, 1998: 78). Bu geleneksel anlayışı benimseyenler. "kamusal"ı "özel"den üstün tutarlarken, kimileri de "modern" anlayışa uygun olarak "özel"i birincil, "kamusal"ı ikincil olarak değerlendirmektedir (Coşkun, 2006).

Kamusal alanın özel alandan ayrı bir alan olarak ortaya konulmasında sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan iki gelişmenin önemi büyüktür. Bunlardan birincisi, özel alanın merkezi olarak kabul edilen ailenin ekonomik, siyasi, sosyolojik vb. alanlardaki fonksiyonlarının birçoğunu yitirerek bunları

kamusal yaşam alanında ortaya çıkan kurumlara terk etmesidir. İkinci gelişme ise, kamusal yaşam alanındaki gelişmelerde görülmektedir. Ailenin dışındaki alanda gelişen entelektüel, bilimsel ve felsefi gelişmeler geleneksel toplumdaki komünlerin etrafındaki duvarları yıkarak tüm komünlerin ve bireylerin ortak yaşama sahip olduğu bir alan geliştirmiştir. Siyasal hakların, ilişkilerin ve süreçlerin belirlendiği bu alan 17. yüzyıldan itibaren özel yaşam alanından farklı bir alan olarak gelişmeye başlamıştır. Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* adlı çalışması tam da bu dönüşümü resmetmektedir. Habermas'ın ortaya koyduğu kamusal alan, bireylerin kendi görüşlerini açık platformda özgürce tartıştıkları bir platformdur. Habermas, yurttaşların eşit bir biçimde kamusal alanda kendilerini ilgilendiren konularda rasyonel ve eleştirel bir biçimde tartışabilmesini demokrasinin temeli olarak anlatır (Göle, 2000: 9). Bu anlamıyla Habermas için kamusal alanın yapısal dönüşümü, modern vatandaşların kendi kendilerini, alttan gelen bir baskıyla yönetme yolunda gösterdikleri bir iradeyi anlatmaktadır. Bu irade meşruiyetini üstten değil alttan almaktadır. Habermas buna “burjuva kamusal alanı” ismini vermektedir. Habermas'ın Batıdaki toplumsal ve siyasal gelişmeleri esas alarak anlatmaya çalıştığı burjuva kamusal alanı aslında demokratik kamusal alandan başka bir şey değildir.

Habermas'ın 1962 tarihli çalışmasındaki (2007a) temel tezleri göz önüne aldığımızda; ilk olarak Habermas'a göre kapitalist toplumlarda demokrasinin yerleşmesinin gerekli koşulu, gerçekten işleyen bir kamusal alanın kurumsallaşmış varlığıdır. Bu yönüyle de kamusal alan Habermas'ın yaşadığımız toplumların demokratik yapısını kavramak ve eleştirmek için savunduğu bir ilke olarak karşımıza çıkar. Kamusal alan, formel devlet aygıtının ve kapitalist üretim biçiminin dışında duran yurttaşlara ait toplanma, eleştirel kamusal tartışma, anlaşma ve eylem alanıdır (Özbek, 2004: 57). Thomas McCarthy'nin dediği gibi Habermas'ın “*Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*” burjuva kamusal alanının ortaya çıkışı, dönüşümü ve çözülmesinin (disintegration) tarihsel-sosyolojik bir değerlendirmesini yapmaktadır. Bu anlamıyla da çalışmada sivil toplum ve devlet arasında bir ara alan olan ve içinde genel yarara ilişkin meselelerin tartışılmasının kurumsal olarak

garantilendiği biçimde sürdürüldüğü bir liberal kamusal alan görüntüsü/örüntüsü analiz edilmektedir (McCarthy, 2004: 91).

Özbek'in (2004: 24)'de belirttiği gibi; çağdaş kapitalist toplumlarda demokrasinin toplumsal koşullarını ve imkanlarını sorgulayan Habermas'ın eseri demokrasi kuramı ve tartışmalarında kilit bir öneme sahiptir. Habermasçı kamusal alan düşüncesi birçoğunca modern kapitalizmin koşullarında varolan liberal demokrasinin eleştirisi ve radikal/sosyalist demokratik yaşamın tasarımı ve geliştirilmesinde vazgeçilmez kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Habermas'ın yaklaşımını önemli kılan, kamuoyunun içinde oluştuğu alan olarak kamusal alanın eleştirel akıl ve rasyonel rızaya dayalı modern özyönetim ilkesiyle tarihsel bir bağ kurmasından; hukuk devleti ve radikal/müzakereci demokrasi arasında ilişkiyi radikalleştirmesinden ve kamusal alan (eleştirel/iletişimsel akıl) ilkesinin bugünün koşulları açısından gerçekleştirilmesini irdelerken, analizini kapitalizmin tarihsel ve bütüncül mantığı içinde çok yönlü bir şekilde kavramsallaştırmasından kaynaklanıyor (2004: 24).

Öte yandan Habermas'ın anlatımına göre kamusal alan sivil toplumun içinden çıkan özgül bir alandır. Craig Calhoun daha genel sivil toplum kavramı ile daha özgül olan kamusal alan kavramının birbirine karıştırılmaması/aynı anlamda kullanılmaması gerektiğinin altını çizer: “*çünkü kamusal alan sivil toplum içinden ortaya çıkan özgül bir alandır; politik kavgaların çözümlenmesini amaçlayan etkili bir rasyonel-eleştirel söylemin gelişmesini sağlayacak kültürel ve toplumsal örgütlenme alanıdır*” (Akt: Özbek, 2004: 27).

Habermas'ın kamusal iletişimde eşit katılım ve özgür söylem ilkesi olarak tarihlediği kamusal alanın, toplumsal kuram ve demokratik politika pratiği açısından vazgeçilmez olduğu. Nancy Fraser'ın da temel öncülüdür:

Habermasçı anlamıyla “kamusal alan fikri” (...) yurttaşların ortak meseleleri hakkında müzakere buldukları (...) kurumsallaşmış bir söylemsel etkileşim alanı. Bu alan, kavramsal olarak devletten ayrı olan; ilke olarak devlete karşı eleştirel söylemlerin üretildiği ve dolaştığı bir alan (...) aynı zamanda resmi-ekonomiden de kavramsal olarak ayrı; Pazar ilişkilerinin değil, söylemsel ilişkilerin alanı; satın alma ve satmak yerine, fikir mücadelesi ve müzakere için bir sahne (...) (Fraser, 2004: 104-105).

3. Kamusal Alan Perspektifleri: Demokratik Kamusal Alan İdeolojik Kamusal Alan

Habermas'ın "burjuva kamusu" diye isimlendirdiği ve 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sında canlılık bulan kamusal yaşam bugünkü kamusal yaşamdan oldukça farklıdır. O günkü kamu, özel alandaki farklı eğilimlere açıklık/arzu endam imkânı sağlayan ve ortak mekanda aynı potaya getiren bir kamuydu. Oysa 1990 sonrası kamu, özel alanı harmonize eden bir kamu değildir. Aksine her suyun kamusal alanın geniş sınırları içinde kendi yatağında akmaya devam ettiği bir kamu: liberal çoğulcu bir kamu alanı; "kimlik"lerin bir kimlik aşımına, bir erozyona uğramadan devam ettiği bir kamu (Çaha, 1998: 75).

Habermas'ın yapısal özelliklerini tartıştığı kamusal alan dünyanın her tarafında aynı şekilde gelişmemiştir. Demokrasiyle tanışmayan ya da problemi olan toplumlarda kamusal alan, Habermas'ın ifade ettiği gibi, özgürlüklerin ve farklılıkların alanı olarak gelişmemiştir. Aksine, buralarda "demokratik" değil, "ideolojik" bir kamusal alan gelişmiştir. 1990 öncesinin sosyalist ülkeleriyle bazı üçüncü dünya ülkelerindeki kamusal alanlar tam anlamıyla ideolojik kamusal alan profili ortaya koymaktadırlar.

Kamusal yaşamı bütüncül değerler sistemi doğrultusunda dönüştürmeyi amaçlayan ideolojik siyasal tutum, sosyalist ülkelerde özel alanı kamusal alandaki ideolojik devlet kontrolüne ve baskısına sınırsız biçimde terk eden bir anlayışı mümkün kılmıştı. 1990'lı yıllarda siyaset teorisine, Çaha (1998, 75)'nin belirttiği gibi hele "*özel/kamusal alan tartışmalarına konu olabilecek en önemli gelişme hiç kuşkusuz sosyalist dünyanın kamusal alandaki dönüşümüydü*". Sosyalist dünyada başlayan ideolojik kamusal alan dönüşümü, kimlik bazında farklı, ancak kamusal niteliği bakımından sosyalist ülkelerle aynı kulvarda bulunan bazı gelişmekte olan ülkeleri de yakından ilgilendirmiştir.

Demokratik kamusal alanda siyasal meşruiyetin kaynağı bireylerden ve toplumdaki bağımsız gelişmez. Siyasal sürecin en dinamik aktörleri ve referansı sivil toplumdur. Demokratik toplumlarda kamusal alan siyasal sürecin belirlendiği: bireylerin, grupların, firmaların rekabet halinde olduğu; temel hak ve özgürlüklerin düzenlendiği bir alandır. Kısaca, demokratik toplumlarda kamusal alan eşitlik, özgürlük ve farklılıkların bulunduğu bir ortak platformdur. Demokrasilerde özgürlük ve farklılık bireylerin sadece özel yaşam alanlarında

sahip oldukları haklar değildir. Aksine, demokratik toplumlarda bu tür haklar kamusal alanda bireylere verilir. Kamusal alanda tanınmayan hakların, başka bir deyişle, özel yaşam alanıyla sınırlı tutulan hakların bir anlamı yoktur. Pratikte zaten hiçbir güç ve otorite özel yaşam alanında bireyleri sınırlandıramaz.

Demokratik kamusal alandan farklı olarak ideolojik kamusal alanın başta gelen özelliği, farklılığa kapalı kuşatıcı ve homojen bir düşünce sistemi ortaya koymasındır. Kamusal alan totaliter ya da yarı-totaliter devletlerin elinde alternatif düşüncelere, yaşam biçimlerine ve referanslara karşı kapalı hale gelir. İdeolojik kamusal alanın ikinci özelliği yasaklayıcı ve daraltıcı olmasıdır. Bu tür bir kamusal alan anlayışı her tür düşünce ve aidiyeti açığa vurabilmeyi öngören demokrasinin tersine örtmeyi, görmezden gelmeyi, tartışmamayı öngörmektedir. İdeolojik kamusal alanın bu özelliği onun bir takım düşünceler arasında seçici davranarak bazı konuları hararetle ve yoğunlukla tartışma gündemine getirirken, bazılarını sanki yokmuş gibi görmezlikten gelmesine yol açar.

İdeolojik kamusal alanın üçüncü bir özelliği ise; siyasal ve kamusal alanı sadece belli başlı gruplara devretmesidir. Toplumun geriye kalan kesimlerini ekonomik, kültürel ve siyasal kaynaklardan uzak tutarak bunların ikincil plana düşmesine yol açar. İdeolojik kamusal alan bu anlamda, yasal düzeyde eşitlikçi normlara sahip olsa da, pratikte eşitlikçi değildir. Pratikte, “kamusal çıkar” ya da “genel çıkar” kavramı ideolojik kamusal alanda dominant olan grubun çıkarıyla özdeşleşmiş olur (Çaha, 2004: 92-93).

İdeolojik kamusal alan anlayışı, ideolojik donanımı olan bir devlet aygıtını kaçınılmaz görür ve bu devlet aygıtı ile toplumu dönüştürmeye çalışır (Çaha, 2004: 94). Toplumunu olduğu gibi kabul etmez; olması gereken bir biçim takdir eder ve toplumu o biçime sokmaya çalışır.

4. Türkiye'de Kamu/Kamusal

4.1. Kamusal Alanın Gündeme Gelmesi

Türkiye'de kamusal alan tartışmalarının iki ana eksene oturtularak yapıldığını söylemek mümkündür. Birinci eksen dünyadaki genel eğilim paralelinde, “kamusal alan” kavramını özgürlükler bağlamında tanımlamaktadır.

Bu eksenle kamusal alan devletle örtüştürülmez, aksine farklılaştırılarak, hatta bazen karşıtlar olarak belirlenmektedir.

İkinci eksen kamusal alana ait cumhuriyetçi bir değerler dizisi doğrultusunda renksiz, steril ve genel itibarla devletle örtüşen ama hiç değilse doğrudan ilişkili, hatta kamusal alanı devletin alanı olarak algılamakta ve öyle tanımlamaktadır.

Bu noktada; Türkiye'deki kamusal alan algılamalarını şu şekilde ifade edebiliriz;

a- Birinci eksenledeki kamusal alan algılamaları ademi merkezîyetçi ve heterojen bir nosyon taşıırken, ikinci eksen üniterlik ve homojenlik vurgusu taşımaktadır.

b- Birinci eksenle, demokratiklik vurgulanırken, ikinciler için geçerli paradigma cumhuriyetçilik ve genel yarardır.

c- Birinci eksenledekilerin yönelim tarzını ifade eden cümle; “evrensel medeniyet paradigması”, ikinciler için pozitivist/modernist “muasır medeniyetler seviyesi” cümlesidir.

d- Birinciler çoğulluğa, farklılığa ve bireye vurgu yaparken, ikinciler için örtük vurgu çoğunluk, herkes ve ulus şeklindedir.

e- Birincilerin tarifi ile kamusal alanı “demokratik kamusal alan” olarak belirlemek mümkünken, ikincilerinkini “kuşatıcı, farklılığa kapalı kamusal alan” olarak görmek mümkündür.

Türkiye’de 1990’lı yıllardan beri kamusal alan kavramının özellikle akademik alanda kullanımı; ağırlıklı olarak demokrasi, devlet, yurttaşlık hakları, sivil toplum, kamusal-özel alan ayrımı, çok kültürlülük, kimlik, iletişim ve medya üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda sıradan bir gözlemlerle, kamusal alan kavramının feminist düşünce ve politikalar açısından çoğaltıcı etkileri olduğunu, özellikle de kamusal alanda “kadınların görünürlülüğünün” eşitlik ve adalet, farklılığın tanınması, iletişimsel demokrasi ve kadınlara yönelik şiddet karşıtlığı mücadelesinde öne çıkartıldığı söylenebilir. Bazı yazarların kamusal-özel alan ayrımını din ve vicdan özgürlüğü başta olmak üzere negatif hakları öne çıkararak devlet-din ilişkisini sorgulayan bir politik liberalizm anlayışıyla gündemleştirdiklerini görmek mümkündür. Kürt kimliği ve dilinin özgür ifadesi etrafındaki kullanımlarını da dahil edersek, bu üç yaklaşımda da kamusal alan

düşüncesinin sivil haklar, kimlik, iletişim, farklılık ve çoğulluk nosyonları, temelinde kurulduğunu söyleyebiliriz.

Genel perspektifleriyle Türkiye'deki literatürde kamusal alan kavramının yaygın kullanımının Habermas kaynaklı olduğunu, bu anlamıyla da ya onun kavramsallaştırmasına ya da onun eleştirel yorumlarına dayandığını söylemek yanlış olmaz.

Türkiye'de kamusal alan kavramı özellikle dini tavır ve simgelerin ifade alanlarıyla ilgili kullanılmıştır. Bu anlamıyla çoğunlukla devletin alanı olarak kullanılmış olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte devlet alanı olarak belirtilen üniversitelerdeki başörtülü öğrencilerin durumu ile alakalı olarak da sıklıkla kamusal alan kavramına başvurulduğu görülmüştür.

Erdoğan'ın belirttiği gibi devlet seçkinlerinin başörtüsü sorununu "kamusal alan" kavramı yardımıyla sözde çözmeye yönelmelerinin asıl nedeni, bir şeyi "kamusal" olarak nitelemenin devletin alanını keyfi olarak genişletmenin meşru bir gerekçesi olabileceğini düşünmeleridir. Böyle düşünenler, "kamusal"ı, bir el çabukluğuyla, "devlete ait olan" anlamında kullanmakta ve böylece devletin elinin uzanamayacağı hiçbir özel, sivil veya gerçekten kamusal alanın ve etkinliğin kalmadığını vurgulamaya çalışmaktadırlar. Yoksa onların, yurttaşların özgürce kamu işlerini tartışmalarını ve kamu hayatına katılmalarını istemedikleri görülmektedir. Bu yaklaşımın yanlışlığı şuradan da bellidir ki, literatürde "kamusal alan" ile ilgili tartışmalar demokrasinin alanını genişletmek amacına yönelikken, Türkiye'de bu, tam tersi amaçla kullanılmaktadır (Erdoğan, 2007).

4.2 "Hiçkimse"nin Cumhuriyeti^e

Cumhuriyetin öncülüğünü yapan devletçi elitin yeni bir vatan, devlet ve ulus yaratma yönündeki çabası toplumun homojenleşmesini zorunlu hâle getirmiştir. Cumhuriyet kavramının teorik anlam dünyasına bakıldığında "cumhuriyet" in herkesin olana dönüştüğünü, en azından böyle bir çağrışım yaptırdığını söyleyebiliriz. Cumhuriyetin tek parti döneminde, farklı olan

^e Bu ifade Kadir Cangızbay'a aittir. Cangızbay, *Hiçkimsenin Cumhuriyeti* isimli kitabında Osmanlı- Cumhuriyet Türkiye'si sürekliliğinin yanı sıra devlet-halk arasındaki durumun da analizini yapmaktadır (Cangızbay; 2000).

medya, dernek, vakıf, sosyal hareket, parti veya sıradan bir sosyal oluşumun gelişimine izin verilmeyerek kamusal yaşam total(iter)leştirilmiştir. Siyasal iktidar bu dönemde siyasal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarının tümünde sınırsız bir biçimde genişleyerek kamusal yaşama mutlak anlamda müdahale etmiştir.

Sosyal ve siyasal yaşamda yer alan özellikle kamusal tüm etkinliklerin öncelikli vazifesi resmi ideoloji ve idealleri taşımak olmuştur. İlkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim kurumları, dernekler, siyasal partiler, radyo, televizyon, sinema, tiyatro, opera ve bale gibi tüm sosyal etkinlik alanlarının öncelikli görevi, varlık nedeni olan resmi ideolojinin taşıyıcılığını yapmaktır. Oysa gelişmiş ülkelerde eğitimin, vatandaşı resmi ideallerle donatan bir “siyasal ve ideolojik” faaliyet yönü zayıftır. Gelişmiş demokratik ülkelerde seküler bir anlayışla şekillenen eğitim kurumlarının temel amacı bireye sorumluluk, yaratıcılık ve meslek kazandırmak olmuştur..

1950’de çok partili hayata geçişle birlikte sosyal yaşam alanında küçümsenmeyecek ölçüde bir görüntü farklılaşması yaşandığı söylenebilir. 1950’li yılların başından itibaren başlayan yeni dönemde her biri farklı amaçlarla hareket eden ve adeta birer “çiçek” görünümünde olan sivil toplum unsurları ideolojik kamusal çok ciddi bir irtifa kaybına uğratmıştır (Çaha, 1998: 91).

Türkiye 1980 sonrası dönemde demokrasinin sosyolojik ve politik alt yapısına ilişkin heyecan uyandırıcı gelişmelere sahne oldu. Bu gelişmeler ana hatlarıyla iki noktada özetlenebilir: Gelişmelerden birincisi, demokratik ülkelerde görülen insan hakları, siyasal katılım, sivil toplum, hukuk devleti gibi kavramların Türkiye’de de tartışma gündemine gelmesi ve çok sayıda aydın arasında tartışılmaya, savunulmaya başlanmasıdır. Bu alandaki gelişmenin Türkiye’de siyasal ve sosyal alanda önemli bir demokratik açılım yaptığını söylemek mümkündür. İkinci gelişme ise, ekonomi alanında ortaya çıkan sosyal grupların Türkiye’de meydana getirdiği ekonomik hareketlilikte görülmektedir.

Gelişmeler Türkiye’de siyasal partilerin de söylemlerini bu yönde yeniden gözden geçirmelerine yol açmıştır. Siyasal partilerin 1980 sonrası Türkiye’deki söylemi “daha az devlet, daha çok toplum” sloganı etrafında gelişmiştir.

4.3. “Halk Adına” Kamusal Alanın İnşası

Türkiye’de ideolojik kamusal alan kurgusu Cumhuriyetle birlikte hayata girmeye başlamıştır.

Cumhuriyet döneminde devlet temel hatlarıyla üç özellik etrafında yoğunlaşan bir kamusal alan yaratmıştır. Birinci olarak, “tek tipli” bir kamusal alan yaratmaya çalışmış, bunun için muhalif ve alternatif düşünceler, kimlikler, yaşam biçimleri ve onların varlık alanları yasaklanmış veya görmezlikten gelinmiştir. Böylece, kamusal yaşam farklılaşmaya kapalı homojen bir kamusal alan haline getirilmeye çalışılmıştır.

Devlet eliti, ikinci olarak, kamusal alanda içeriği bir kenara bırakmış, görüntüyü ön plana çıkarmıştır. Görüntü etrafında bir modernleşme projesi geliştirmeye çalışmıştır. Bu nedenle kılık kıyafet devlet eliti için modernleşmenin en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir. Görüntüyü tamamlayıcı unsur olarak ihtişamlı gösteriler, törenler, seremoniler ve kutlama merasimleri ile modern bir görüntü verilmekte, vatandaşın devlete bağlılığını bu tür görüntülerle pekiştirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye’de kamusal alan, üçüncü olarak, devlet eliti tarafından, farklılıkları zenginleştirici bir tartışma, rekabet ve varlık alanı olarak değil; kitleleri eğitmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Çaha (2004: 96) ’ya göre Türkiye’de kamusal kurumlar devletin hizmetindeki kurumlar olarak tasavvur edilmezler. Bu kurumlardan beklenen, bireylerin devlet elitinin öngördüğü tarzda eğitilmesini ve dönüştürülmesini sağlamaktır.

Her şeye rağmen demokratik kamusal alan bağlamında sivil-siyasal özgürlük arayışları durmamış ve Türkiye’de demokrasi hiçbir zaman ergenliğe ulaşamamış olsa da kamusal alanda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Ülkemizde 1980’lere kadar kamusal yaşamda daha çok siyasal partiler kanalıyla varlık gösterebilen değişik gruplar bu kez grupsal kimlikleriyle boy göstermeye başlamış, değişik alanlarda hak talebinde bulunan çok sayıda sosyal grup ortaya çıkmıştır. Kadın gruplarından çevrecilere, etnik gruplardan dinî gruplara çok sayıda grup yanlarına milyonlarca insanın desteğini alarak sokaklarda boy göstermeye başlamış ve devletin kendilerini ilgilendiren politikalarını etkilemeye çalışmıştır. Bu gruplar çok sayıda yayınlarıyla, bazıları televizyon kanallarıyla, gazeteleriyle, radyo kanallarıyla kamusal yaşamın farklılaşmasını

sağlama yönünde gayret göstermişlerdir. Sosyal grupların değişik talepleri farklı partilerin ortaya çıkmasına yol açtığı gibi, büyük partilerin de programına girmeyi başarmıştır.

Kamusal alanın devlet denetimi dışında özgürce şekillenebilmesinin yaratabildiklerini kısaca şöyle özetleyebiliriz. Ekonomik alanda devlet ve devletle organik bağ kurmuş yapay burjuvazi dışında yeni, piyasa koşullarının ürünü ekonomik aktörler çıkmıştır. 1980’li yıllara kadar Türkiye’de TÜSIAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği) ve TİSK (Türkiye İşveren Konfederasyonu) gibi bir iki işveren kuruluşu varken, 1980 sonrasında, değişik özellikler taşıyan çok sayıda iş adamları kuruluşu da ortaya çıkmıştır.

Eğitimde devlet tekelinin esneme göstermesi sonucunda ilkokuldan üniversiteye kadar geniş bir özel okul ağı ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye’de bugün en kaliteli eğitimi veren kuruluşlar özel sektör okullarıdır. Özel okullarda öğrenciler, sadece modern binalarda, sınıflarda eğitim görmekle yetinmemekte; aynı zamanda, bilgisayar, yabancı dil gibi alanlarda da modern eğitim alma imkânı bulmaktadırlar. Eğitimin özelleşme imkânı üniversitelerde de nitelik ve nicelik itibariyle bir patlamanın meydana gelmesine yol açmıştır.

Türkiye'nin son yirmi yıl içindeki deneyimi şu tezi açık bir şekilde desteklemektedir: Türkiye’de devletin toplum üzerindeki kontrol mekanizması gevşedikçe toplumda daha fazla gelişme olmaktadır. Ekonomi daha fazla canlılık kazanmakta, toplum modern eğitim sistemine daha fazla kavuşma imkânı bulabilmekle ve siyasal alan daha fazla zenginleşerek demokratikleşmektedir. Devlet elitinin toplum üzerindeki denetim mekanizmasının azalması, aynı zamanda, kamusal alanın değişik grupları içine alacak kadar zenginleşmesini ve değişik siyasal tercihlerin siyasal alana taşınmasını sağlamaktadır.

5. SONUÇ YERİNE

Kamusal alandaki “kamu”, sözlük anlamı itibariyle, amme veya umum ya da daha önce kavramın tanımlanmasında bahsedildiği gibi; “Biz kimseye kin tutmazuz, kamu âlem birdir bize” diyen Yunus Emre’nin dilindeki anlamıyla “cümle alem-herkes” olarak anlaşılabilir. Diğer deyişle insanın başkaları ile

ilişki içinde olduğu her durum aslında kamusal bir durumdur ve kamusal alan, bu türden ilişkilerin yaşandığı yerdir.

Buna göre “biz”e yani “cümle aleme” ait ortak alan kamusal alandır. Siyaset felsefesinin konusu olan kamusal alan sosyolojik belirlenimlere dayanan bir kavramdır ve bu anlamda kamu devlet değildir, kamusal alan da devlete ait alan/olan değildir. Devletin kamusal alandaki görevi özgürlükleri korumak ve kamu düzenini sağlamaktır. Bu nedenle, kamusal alan kavramını bahane ederek temel hak ve özgürlükleri kısıtlamak haklı ve meşru değildir.

Kamusal alan-özel alan ayrımının derinleştirilmesi ve otoriter bir zihniyete araç edilmesi, sadece toplumsal barışı zedelemektedir. Kamusal yaşamı dengeli ve istikrarlı bir özgürlük alanı haline getirmek ancak siyasal erkin, başka bir deyişle devletin kamusal yaşamdaki etkinliğinin sınırlandırılmasıyla mümkündür. Bu da kamusal alana açılan sivil toplum unsurları arasındaki karşılıklı saygı ve hoşgörüyü esas alan bir sivil alanın genişlemesiyle mümkün olabilir.

Kamusal alanla ilgili zihnimizdeki bulanıklığın nedeninin, kavramın ideolojik manipülasyonlara doğrudan maruz bırakılmasının etkisi olduğunun altını bir kez daha çizmek gerekir. Bu bulanıklığı gidermenin yollarından biri de Debray (2005)'in eşsiz makalesine anlam veren başlığını kendimize sormamızdır. Yani “Cumhuriyetçi mi, demokrat mı?” olduğumuzdur. Ya da ne kadar cumhuriyetçi ne kadar demokrat olduğumuz sorusuna açıklık getirmemiz olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Benhabib, S. (1995), **Kamu Alanı Modelleri**, Cogito, Sayı 8, Yapı Kredi Yayınları.
- Berzeg, K. “**Sezer, Kamusal Alanla Devleti Birbirine Karıştırıyor**”, <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/10/29/yorumlar/default.htm>. 29.05007.
- Cangızbay, K. (2000), **Hiçkimsenin Cumhuriyeti**, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Çaha, Ö. (2004), “İdeolojik Kamusal Alanın Krizi”, **Açık Toplum Yazıları**, Liberte Yayınları, Ankara.
- Çaha, Ö. (1998), “İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 5, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, s.74-95.
- Coşkun, V. “Kamusal Alan, Başörtüsü Sorununu Çözmez”,

- http://www.hurfikirler.com/hurfikir.php?name=Kose_Yazilari&op=viewarticle&artid=171. 30.05.2007.
- Debray, R. “Cumhuriyetçi misiniz, Demokrat mı?”, Çev.:A. Arslan, <http://w3.gazi.edu.tr/~ayerdem/gazatemak.cumhur.html>, 08/06/2005.
- Demir, Ş. (2005), **Yurttaşlık Kavramı ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi: Anayasal Yurttaşlık**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Erdoğan, M. (2000), **Demokrasi, Laiklik. Resmi ideoloji**, Liberte Yayınları. Ankara.
- Erdoğan, M. “Kamusal Alan ve Hukuk”, <http://www.mailgazete.com/asp/devam.asp?idyazar=45>. 30.05.2007.
- Erdoğan, M. “Kamu Alanı ve Liberalizm: Birkaç Not”, <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=me&art=137>. 20.05.2007.
- Erdoğan, S. ve H. İnaç, “Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı Ve Kamusal Alan Tartışmaları”, <http://www.akademikbakis.org/pdfs/9/postm.doc>. 06/08/2007.
- Fraser, N. (2004), “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, **Kamusal Alan**, Editör; Meral Özbek. Hil Yayın, İstanbul, s. 103-132.
- Göle, N. (2000), “Giriş”, **İslamın Kamusal Yüzleri- Bir Atölye Çalışması**, Metis Yayınları. İstanbul, s. 7-17.
- Habermas, J. (2007a), **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev: Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 7. Baskı.
- Habermas, J. “Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale”, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=66&dyid=1735>. 20.05.2007.
- Karabaşoğlu, M. “Kamusal Alan Kimin Alanı?” <http://www.karakalem.net/?article=1388>. 20.05.2007.
- Kentel, F. “Kamusal Alan; Parçalanmayı ve Totaliterleşmeyi Aşmak”, <http://www.gazetem.net/fkentelyazi.asp?yaziid=159>. 20.05.2007.
- Kentel, F. “Kamusal Alan Artık Çıplak...” <http://www.gazetem.net/fkentelyazi.asp?yaziid=80>. 20.05.2007.
- McCarthy, T. (2004). “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nün 1989 İngilizce Baskısına Giriş”, **Kamusal Alan**, Editör: Meral Özbek. Hil Yayın, İstanbul, 91-93.

- Özbek, M. (2004), “Giriş; Kamusal Alanın Sınırları”, **Kamusal Alan**, Editör: Meral Özbek, Hil Yayın, İstanbul.
- Reyniê, D. (2003), "Kamuoyu", **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**. Haz. Philippe Raynaud, Stephane Rials, Çev. İ. Yarguz, N. K. Sevil, E. Ergun, H. Dilli, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 483-491.
- Tosun, G. E. (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği)**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Ünüvar, K. (1998), “Osmanlı’da Bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 5, 2. Baskı, ss. 193-204, Cantekin Matbaacılık, Ankara.
- Yayla, A. “Ahlâk, Hukuk ve Başörtüsü Yasağı”,
<http://www.liberaldt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=162..>,
15.04.2007
- Yavuz, H. “Bitmeyen Konu: Kamusal Alan”,
<http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazar.do?yazino=255540>.
15.05.2007.
- III. Ulusal Risale-i Nur Kongresi, “Kamusal Alanda Ahlak ve Değişim”,
<http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Enstitu&SubSection=KongreIII&Subject=IkinciMasa>. 20.05.2007.